

Χατζηπαρασκευάς Ευριπίδης

Φυσικός, Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, Πληροφορικής MSc, Γεωπληροφορικής MSc

Προστασία της Ιδιωτικότητας (Privacy) στα Κοινωνικά
Δίκτυα (Social Networks):
Τεχνικά, Νομικά και Ηθικά θέματα

Μυτιλήνη, Μάιος 2017

Προστασία της Ιδιωτικότητας (Privacy) στα Κοινωνικά
Δίκτυα (Social Networks):
Τεχνικά, Νομικά και Ηθικά Θέματα

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η εξέταση των βασικών τεχνικών νομικών και ηθικών παραμέτρων που έχουν να κάνουν με την προστασία της ιδιωτικότητας κατά την χρήση των κοινωνικών δικτύων. Το θέμα της προστασίας της ιδιωτικότητας απασχολεί όλο και σε μεγαλύτερο βαθμό τις σύγχρονες κοινωνίες οι οποίες εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τον εικονικό κόσμο του διαδικτύου και της διακίνησης της πληροφορίας μέσα από αυτό.

Στόχος είναι να αναδειχθούν τα βασικά σημεία και οι παράμετροι ο κάθε χρήστης των κοινωνικών δικτύων θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη κατά την ενασχόληση του με αυτό. Ταυτόχρονα αναδεικνύεται και η πολυπλοκότητα του προβλήματος η οποία συνεχώς δημιουργία νέα δεδομένα σε συνδυασμό με την τεχνολογική εξέλιξη και την ολοένα αυξανόμενη εμπλοκή χρηστών κάθε ηλικιακής ομάδας.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία περιγραφή της παρούσας κατάστασης σχετικά με τα κοινωνικά δίκτυα, όπως επίσης δίνονται και οι βασικοί ορισμοί σχετικά με την ιδιωτικότητα και την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα βασικά τεχνικά ζητήματα που αφορούν την προστασία της ιδιωτικότητας στα κοινωνικά δίκτυα καθώς και καλές πρακτικές για τους χρήστες αυτών.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται τα νομοθετικά πλαίσια που διέπουν την προστασία της ιδιωτικότητας στην Ευρώπη αλλά και στην χώρα μας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν από την έκθεση προσωπικών δεδομένων σε τέτοιες υπηρεσίες καθώς και παράμετροι που πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν από τους χρήστες προκειμένου να προστατευτούν.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	2
Πίνακας περιεχομένων	3
Εισαγωγή	4
ΚΕΦ. 1: Περί κοινωνικών δικτύων και ιδιωτικότητας	5
1.1. Η ελληνική πραγματικότητα	6
1.2. Ο όρος ιδιωτικότητα	7
ΚΕΦ. 2: Τεχνικά θέματα	8
2.1. Η γνώση είναι δύναμη	8
2.2. Προστατεύοντας την ιδιωτικότητα στα κοινωνικά δίκτυα	9
ΚΕΦ. 3: Νομικά θέματα	11
3.1. Η Ευρωπαϊκή νομοθεσία	11
3.2. Η Ελληνική νομοθεσία	13
3.3. Τα κοινωνικά δίκτυα απέναντι στην νομοθεσία	14
ΚΕΦ. 4: Ηθικά θέματα	16
4.1. Κάνοντας “φίλους” στα κοινωνικά δίκτυα	17
4.2. Καλές πρακτικές χρήσης των κοινωνικών δικτύων	18
Συμπέρασμα	19
Αναφορές	20

Εισαγωγή

Η ραγδαία εξάπλωση της χρήσης του διαδικτύου τις τελευταίες δεκαετίες, είναι προφανές ότι δημιουργεί συνεχώς νέα δεδομένα όσον αφορά την κοινωνική ζωή του σύγχρονου πολίτη. Οι τεχνολογίες του διαδικτύου άλλαξαν και αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο ο σύγχρονος πολίτης επικοινωνεί, ανταλλάσσει πληροφορίες, δημιουργεί σχέσεις, εξυπηρετεί διάφορες ανάγκες, δραστηριοποιείται επαγγελματικά και κοινωνικά.

Οι θετικές επιπτώσεις αυτού του “παγκόσμιου χωριού” είναι ασφαλώς πολλές, όμως δημιουργούνται παράλληλα σημαντικά ζητήματα στα οποία θα πρέπει η κοινωνία και ο κάθε πολίτης ξεχωριστά να ανταποκριθεί και να αντιμετωπίσει προκειμένου μην προκύψουν απρόβλεπτες και επικίνδυνες καταστάσεις. Ένα από αυτά είναι η ηλεκτρονική διακίνηση και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των χρηστών, ζήτημα πολύ σημαντικό το οποίο έχει να κάνει με την παραβίαση της ιδιωτικότητας του κάθε χρήστη. Οι νόμοι που θεσπίστηκαν και θεσπίζονται για να αντιμετωπίσουν το ζήτημα αυτό πολλές φορές ήταν και είναι ανεπαρκείς και αδυνατούν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα σε συνδυασμό με την εξέλιξη της τεχνολογίας η οποία δημιουργεί συνεχώς νέα δεδομένα.

Το πρόβλημα είναι εδώ συνεχώς εξελίσσεται και απαιτεί τη συντονισμένη αντιμετώπιση από τα κράτη και τις κοινωνίες των πολιτών τους

ΚΕΦ. 1:Περί κοινωνικών δικτύων και ιδιωτικότητας

Τα κοινωνικά δίκτυα είναι διαδικτυακές τεχνολογίες οι οποίες επιτρέπουν τη δημιουργία και διαμοιρασμό πληροφορίας, ιδεών, ενδιαφερόντων και άλλων μορφών έκφρασης μέσα από εικονικές κοινότητες και δίκτυα.

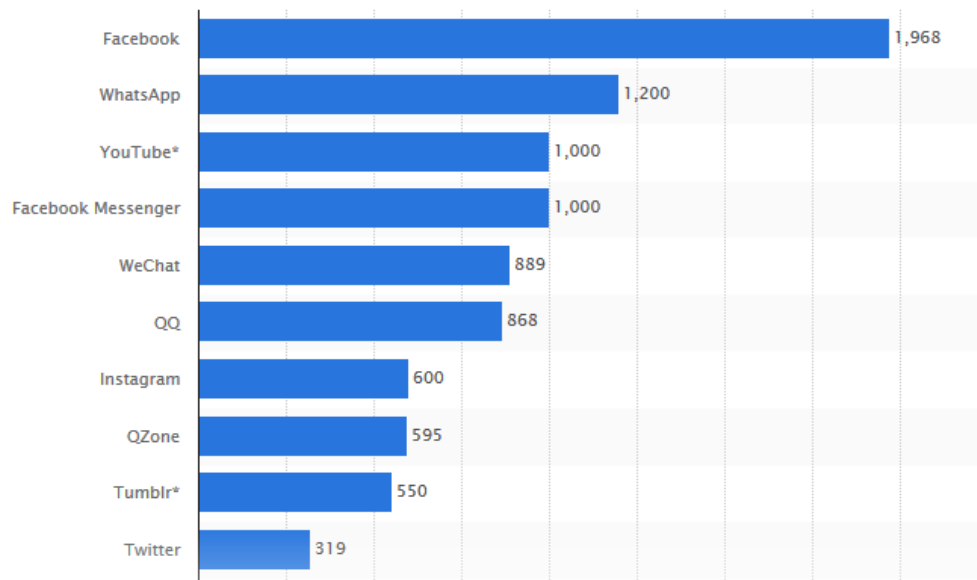
Παρόλο που στην εποχή μας τα κοινωνικά δίκτυα τα οποία είναι δημοφιλή, εμφανίζουν διαφορές στη φιλοσοφία και στη δομή τους, υπάρχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά (Obar & Wildman, 2015):

1. Τα κοινωνικά δίκτυα ανήκουν στην κατηγορία των εφαρμογών web 2.0. Με τον όρο web 2.0, αναφερόμαστε στις υπηρεσίες του διαδικτύου οι οποίες επιτρέπουν τη δημιουργία περιεχόμενο από το απλό χρήστη και το διαμοιρασμό του.
2. Οι αναρτήσεις τα σχόλια και κάθε είδους ψηφιακό περιεχόμενο που παράγεται από το χρήστη (φωτογραφίες βίντεο κλπ) αποτελούν το βασικό κορμό του περιεχομένου της κάθε υπηρεσίας κοινωνικής δικτύωσης
3. Οι υπηρεσίες αυτές διευκολύνουν την ανάπτυξη εικονικών κοινωνικών δικτύων μέσα από την διασύνδεση των προφίλ των χρηστών με άλλους χρήστες ή ομάδες χρηστών

Οι υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης παρέχουν τη δυνατότητα στους χρήστες να δημιουργήσουν ένα διαδικτυακό προφίλ, να δημοσιοποιούν τις απόψεις τους, να παράγουν περιεχόμενο και να αλληλεπιδρούν με άλλους χρήστες με διάφορους τρόπους καταργώντας έτσι την κλασική μορφή του διαδικτύου και ενισχύοντας τη διαδραστικότητα. Παραδείγματα δημοφιλών κοινωνικών δικτύων στην εποχή μας είναι το facebook, το YouTube, το Instagram, το Twitter, το LinkedIn, το WhatsApp, όπως και πολλά άλλα που είναι ίσως λιγότερο δημοφιλή στη χώρα μας.

Οι λόγοι που οδήγησαν στην ραγδαία άνοδο της δημοφιλίας τέτοιων διαδικτυακών υπηρεσιών, από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 (myspace, Hi5 κλπ) και μέχρι τώρα όπως φαίνεται και στην εικόνα 1, (www.statista.com, 2017)), εντοπίζονται στην ανάγκη για επικοινωνία μεταξύ ατόμων χωρίς γεωγραφικά όρια, με ίδια ενδιαφέροντα ή επαγγελματικό προσανατολισμό, η ευκολία με την οποία οι υπηρεσίες αυτές δίνουν τη δυνατότητα στους χρήστες να δημοσιεύουν πολυμεσικό περιεχόμενο και άλλοι κοινωνικοί λόγοι.

Στη σύγχρονη εποχή οι υπηρεσίες κοινωνικών δικτύων έχουν εξελιχθεί και αποτελούν μέσο διαφήμισης, προώθησης πολιτικών, θρησκευτικών ή άλλων θέσεων καθώς και βήμα έκφρασης απόψεων από κάθε χρήστη, χωρίς απαιτήσεις ιδιαίτερων γνώσεων στις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνίας (ΤΠΕ).

ΕΙΚΟΝΑ 1. ΕΝΕΡΓΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΣ, ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2017. (WWW.STATISTA.COM, 2017)

1.1. Η ελληνική πραγματικότητα

Στην Ελλάδα η δημοφιλία των κοινωνικών δικτύων είναι ιδιαίτερα υψηλή, παρόλο που η χώρα όσον αφορά την ψηφιακή διείσδυση στην κοινωνία και την οικονομία είναι πολύ χαμηλά σε σχέση με τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (Digital Single Market, 2016).

Σύμφωνα με το facebook, τον Ιανουάριο του 2017 περίπου 4 εκατομμύρια Έλληνες ήταν καθημερινά συνδεδεμένοι στο κοινωνικό αυτό δίκτυο. Εκτιμώμενος αριθμός των χρηστών Facebook στην Ελλάδα υπολογίζεται στα 5 εκατομμύρια. Ένα άλλο κοινωνικό δίκτυο, το YouTube αναφέρει ότι οι χρήστες που προέρχονται από Ελλάδα ξεπερνούν τα 6 εκατομμύρια (δηλαδή πάνω από το 50% του πληθυσμού) (Μανδραβέλλης, 2017)

Είναι προφανές ότι η διείσδυση των κοινωνικών δικτύων στις νεαρές ηλικίες είναι πολύ υψηλότερη απ' ότι στις υπόλοιπες ηλικίες. Έρευνα του www.eukidsonline.net αναφέρει (Livingstone, Ólafsson, & Staksrud, 2011) ότι στην Ελλάδα 33% των παιδιών με ηλικία 9 μέχρι 12 ετών και 81% των παιδιών από 13 μέχρι 16 ετών είναι χρήστες κοινωνικών δικτύων (όχι απαραίτητα με δικό τους προφίλ). Σημειώνουμε το γεγονός ότι τα περισσότερα κοινωνικά

δίκτυα δεν επιτρέπουν χρήστες με ηλικία κάτω των 13 ετών. Παρόλα αυτά ο περιορισμός αυτός παρακάμπτεται με τη δημιουργία προφίλ με πλαστά ηλικιακά στοιχεία.

Από τους χρήστες 9 μέχρι 16 ετών των κοινωνικών δικτύων στην Ελλάδα το 93% χρησιμοποιεί το Facebook συχνότερα από κάθε άλλο. Οι γονείς στην Ελλάδα σε ποσοστό 42% απαγορεύουν την χρήση κοινωνικών δικτύων από τα παιδιά τους, ενώ 13% το επιτρέπουν υπό την επίβλεψή τους. Το υπόλοιπο, και όχι ευκαταφρόνητο ποσοστό του 45% δεν εφαρμόζει κανενός τύπου περιορισμό.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, σύμφωνα με την έρευνα, 33% των χρηστών με ηλικία 9 μέχρι 12 ετών οι οποίοι διαθέτουν προφίλ στο Facebook, έχουν ορίσει ως δημόσιο το προφίλ τους, ενώ 19% των χρηστών της συγκεκριμένης ηλικιακής κατηγορίας έχουν πάνω από 100 “φίλους” στο κοινωνικό δίκτυο που χρησιμοποιούν από τους οποίους οι περισσότεροι επικοινωνούν μαζί τους μόνο μέσω των κοινωνικών δικτύων. Ένα 10% από το συγκεκριμένους χρήστες έχουν μάλιστα δημοσιοποιήσει μέσω των προφίλ τους την πλήρη διεύθυνση και τα τηλέφωνα ή το σχολείο στο οποίο φοιτούν.

1.2. Ο όρος ιδιωτικότητα

Ο όρος **ιδιωτικότητα** (privacy) είναι ένα σχετικά προσφάτως όρος που ακούγεται όλο και πιο συχνά λόγω των ποικίλων θεμάτων που τον καθορίζουν και επηρεάζουν στην εποχή μας. Η ετυμολογία του αγγλικού όρου privacy αναφέρει ότι πρόκειται για την κατάσταση του να διατηρείς την προσωπική σου ζωή απαλλαγμένη από οποιαδήποτε μη ηθελημένη όχληση από τρίτους. Ιδιωτικότητα είναι η κατάσταση όπου το άτομο είναι προστατευμένο από οποιαδήποτε καταστροφική ή επιβλαβή για τον ίδιο δημοσιότητα, από οποιοδήποτε δημόσιο έλεγχο ή επιτήρηση παρά τη θέλησή του, από την μη εξουσιοδοτημένη αποκάλυψη των προσωπικών δεδομένων ή πληροφοριών του από οποιοδήποτε (άτομο εταιρεία η κυβέρνηση). Ως **προσωπικό δεδομένο** θεωρείται κάθε πληροφορία που αναφέρεται σε φυσικό πρόσωπο, του οποίου η ταυτότητα είναι γνωστή ή μπορεί να εξακριβωθεί, δηλαδή μπορεί να προσδιορισθεί αμέσως ή εμμέσως, ιδίως βάσει αριθμού ταυτότητας ή βάσει ενός ή περισσότερων συγκεκριμένων στοιχείων που χαρακτηρίζουν την υπόστασή του από άποψη φυσική, βιολογική, ψυχική, οικονομική, πολιτιστική, πολιτική ή κοινωνική (άρθρο 2α και γ Ν. 2472/1997).

Είναι προφανές ότι η έλευση του διαδικτύου και η διάδοση του σε πρακτικά όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής του κάθε ατόμου δημιούργησε θέματα προστασίας της ιδιωτικότητας στα οποία καλείται η σύγχρονη κοινωνία να τα αντιμετωπίσει. Τα κοινωνικά δίκτυα είναι ένας ιδιαίτερος τομέας του διαδικτύου όπου η ιδιωτικότητα διακυβεύεται έναντι της κοινωνικής προβολής μέσα από τα δίκτυα αυτά.

ΚΕΦ. 2: Τεχνικά θέματα

Στην εποχή μας οι διάφορες υπηρεσίες κοινωνικών δικτύων προσφέρουν συνεχώς περισσότερα και πλουσιότερα χαρακτηριστικά στους χρήστες τους. Αυτό κάνει ελκυστικότερα τα κοινωνικά δίκτυα προσελκύοντας χρήστες κάθε ηλικιακής και κοινωνικής ομάδας, οι οποίοι δεδομένου ότι η πρόσβαση πλέον στο διαδίκτυο για τους οικιακούς χρήστες, δεν είναι προνόμιο για λίγους, αφοσιώνονται στη χρήση τους χωρίς να υπάρχει μία επαρκούς επιπέδου κατάρτιση στις τεχνολογίες πληροφορικής και της χρήσεις του διαδικτύου.

Έτσι, μεγάλα ποσοστά χρηστών είναι εκτεθειμένα σε διάφορα θέματα που έχουν να κάνουν με την ασφάλεια των δεδομένων που κοινοποιούν μέσω των κοινωνικών δικτύων. Η προστασία της ιδιωτικότητας κατά την χρήση τέτοιων υπηρεσιών είναι απαραίτητη προϋπόθεση, η οποία όμως έρχεται σε δεύτερη μοίρα από πολλούς χρήστες. Η λανθασμένη αίσθηση της “προστασίας” λόγω του ότι η επικοινωνία απαιτεί μόνο τη χρήση μίας έξυπνης συσκευής και οι πραγματικές αποστάσεις μεταξύ των δύο άκρων της επικοινωνίας μπορεί να είναι πολύ μεγάλη, εγκυμονεί κινδύνους οι οποίοι μπορεί να είναι απρόβλεπτοι.

2.1. Η γνώση είναι δύναμη

Οι παράμετροι που πρέπει να λάβει υπόψη κατά τη χρήση των διαφόρων υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης ο χρήστης, είναι πολλές φορές σύνθετες και πολύπλοκες και ίσως πέρα από τις τεχνικές δεξιότητες που έχει ως χρήστης πληροφορικής. Είναι όμως απαραίτητο να έχει μία βασική γνώση ρυθμίσεως των παραμέτρων και χαρακτηριστικών της κάθε υπηρεσίας πριν να γίνει ένας ενεργός χρήστης της. Εδώ πολύ σημαντικό ρόλο μπορεί να παίξει η οικογένεια αλλά και οι δομές εκπαίδευσης και κατάρτισης που υπάρχουν σε κάθε κράτος και καλύπτουν διάφορες ηλικιακές ομάδες, από πρωτοβάθμια εκπαίδευση μέχρι εκπαίδευση ενηλίκων.

Παρόλα αυτά, σε σχετική έρευνα το 2014 (Εργαστήριο Ηλεκτρονικού Επιχειρείν, 2014) απεικονίζεται το φαινόμενο της παραμέλησης ρύθμισης των παραμέτρων ιδιωτικότητας στα κοινωνικά δίκτυα. Ένας στους τρεις Έλληνες χρήστες δηλώνει ότι σπάνια ελέγχει τις ρυθμίσεις ασφαλείας του λογαριασμού του, και ένας στους δύο σπάνια εξατομικεύει το προφίλ του. Παράλληλα το ένα τρίτο των χρηστών του Facebook έχει πάνω από 500 φίλους ενώ το 25% από αυτούς μόνο έχουν συναντήσει από κοντά και γνωρίζουν πραγματικά το 100% των εικονικών φίλων τους.

2.2. Προστατεύοντας την ιδιωτικότητα στα κοινωνικά δίκτυα

Υπάρχουν κάποιες βασικές αρχές όσον αφορά την τεχνική διαχείριση κατά την χρήση των κοινωνικών δικτύων.

Η χρήση κάθε υπηρεσίας στο διαδίκτυο πρέπει να προϋποθέτει τη μελέτη και αποδοχή των όρων Προστασίας του απορρήτου. Εκεί μεταξύ άλλων αναγράφονται και λεπτομέρειες σχετικά με την χρήση και διαμοιρασμό προσωπικών δεδομένων των χρηστών που η κάθε υπηρεσία δηλώνει ότι έχει δικαίωμα να κάνει.

Η (κατά το δυνατόν) εξασφάλιση ότι ο κωδικός πρόσβασης στην κάθε υπηρεσία είναι δύσκολο να υποκλαπεί από κάποιον τρίτο είναι η πρώτη βασική ενέργεια κάθε χρήστη. Η μοναδικότητα, η πολυπλοκότητα και η μη επαναληπτικότητα του κάθε κωδικού εξασφαλίζει κατά το μέγιστο ότι η πρόσβαση στην κάθε υπηρεσία δεν θα παραβιαστεί από κάποιον τρίτον χρήστη. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι τοποθεσίες οι οποίες ζητούν από το χρήστη να πληκτρολογήσει κωδικούς, θα πρέπει να υποστηρίζουν την κρυπτογραφημένη ανταλλαγή δεδομένων με τον διακομιστή (πρωτόκολλο ssl).

Η ενημέρωση του προφίλ του λογαριασμού με προσωπικά στοιχεία θα πρέπει να γίνει προσεκτικά και με φειδώ έτσι ώστε να είναι δυνατή η καλή χρήση της υπηρεσίας, χωρίς να υποχρεωθεί ο χρήστης να δημοσιεύσει υπερβολικά πολλά ή/και αυστηρώς προσωπικά δεδομένα.

Οι ρυθμίσεις ιδιωτικότητας σε κάθε υπηρεσία είναι απαραίτητο να ρυθμιστούν με εξονυχιστικό τρόπο και προσοχή, έτσι ώστε να διασφαλιστεί ότι η όποια πληροφορία δημοσιεύεται, γίνεται προσβάσιμη μόνο από τους αποδέκτες που ο χρήστης επιθυμεί πραγματικά.

Η επιλογή "φίλων" στην κάθε υπηρεσία πρέπει να γίνεται με προσοχή και ενδείκνυται οι χρήση προσαρμοσμένων λιστών με ειδικά δικαιώματα πρόσβασης στα δεδομένα του χρήστη ανάλογα με τα άτομα στα οποία ανήκουν στις λίστες αυτές.

Η χρήση των υπηρεσιών τοποθεσίας (location-based services) των έξυπνων συσκευών θα πρέπει να γίνεται προσεκτικά κατά την χρήση τέτοιων υπηρεσιών, διότι ουσιαστικά κοινοποιείται η θέση του χρήστη σε πραγματικό χρόνο.

Απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στη δημοσίευση ιδιωτικών πληροφοριών (προσωπικών ή οικογενειακών), φωτογραφιών ή βίντεο μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα. Ο χρήστης πρέπει να συνειδητοποιεί ότι η όποια δημοσίευση δυνητικά γίνεται κτήμα όλου του διαδικτύου.

Τέλος δεν θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι υπάρχουν επίσης κίνδυνοι στα κοινωνικά δίκτυα που έχουν να κάνουν με διασπορά κακόβουλου λογισμικού ή με προβληματικό κώδικα ο οποίος παρουσιάζει κενά ασφαλείας. Αυτό συχνά γίνεται μέσω των διαφόρων μικροεφαρμογών που δημοσιεύονται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα όπως το Facebook και τα οποία πολλές φορές δεν έχουν επαρκείς οι πιστοποιήσεις ασφαλείας. Επίσης θεωρείται πολύ σημαντικό οι φυλλομετρητές (browsers) να είναι συνεχώς ενημερωμένοι προκειμένου να αποφεύγεται κατά το δυνατόν η πιθανότητα ύπαρξης κενών ασφαλείας, όπως επίσης και η συσκευή θα πρέπει να είναι προστατευμένη κατάλληλα με λογισμικό προστασίας από κακόβουλο λογισμικό.

ΚΕΦ. 3: Νομικά θέματα

Το θέμα της διασφάλισης της ιδιωτικότητας κατά τη χρήση διαφόρων διαδικτυακών υπηρεσιών που προσφέρουν διάφορες εταιρείες, απασχολεί τις κυβερνήσεις και τους απλούς πολίτες παγκοσμίως.

Σε γενικές γραμμές, σε παγκόσμια κλίμακα, η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων κάποιου θεωρείται ότι είναι επιτρεπτή μόνο όταν ο ίδιος έχει δώσει τη ρητή συγκατάθεσή του. Υπάρχουν βέβαια και οι εξαιρέσεις οι οποίες έχουν να κάνουν με τον γενικό δημόσιο συμφέρον και οι οποίες περιγράφονται στις νομοθεσίες του εκάστοτε κράτους.

3.1. Η Ευρωπαϊκή νομοθεσία

Η ενωμένη Ευρώπη έχει προβεί σε διάφορες νομοθετικές πράξεις τις τελευταίες δεκαετίες προκειμένου να θεμελιώσει το νομοθετικό Πλαίσιο σχετικά με την διατήρηση της ιδιωτικότητας και την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (Milt, 2017):

- ✓ Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

Τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ αναγνωρίζουν το σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ως στενά συνδεδεμένα, αλλά ξεχωριστά, θεμελιώδη δικαιώματα

Συμβούλιο της Ευρώπης

- ✓ Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)

Το άρθρο 8 της Σύμβασης της 4ης Νοεμβρίου 1950 για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών θεσπίζει το δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής: «Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του».

- ✓ Η Σύμβαση 108 του 1981

Η Σύμβαση 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης της 28ης Ιανουαρίου 1981 περί προστασίας των προσώπων έναντι της αυτοματοποιημένης επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι η πρώτη νομικά δεσμευτική διεθνής πράξη που θεσπίστηκε στον τομέα της προστασίας των δεδομένων.

Σημερινές νομοθετικές πράξεις της ΕΕ περί προστασίας των δεδομένων

- ✓ Οδηγία για την προστασία των δεδομένων (95/46/EK) — προς κατάργηση τον Μάιο του 2018

Η οδηγία 95/46/EK, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών αποτελεί το βασικότερο νομοθέτημα για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην ΕΕ. Η οδηγία ορίζει επίσης ότι η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα επιτρέπεται μόνο εφόσον το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα έχει δώσει τη ρητή του συγκατάθεση για την επεξεργασία τους και έχει ενημερωθεί εκ των προτέρων σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων.

- ✓ Οδηγία πλαίσιο του Συμβουλίου (2008/977/ΔΕΥ) — προς κατάργηση τον Μάιο του 2018

Η απόφαση πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2008, για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που τυγχάνουν επεξεργασίας στο πλαίσιο της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, Η απόφαση πλαίσιο αφορά μόνο αστυνομικά και δικαστικά δεδομένα που ανταλλάσσονται μεταξύ κρατών μελών, αρχών και συνδεδεμένων συστημάτων της ΕΕ, και δεν καλύπτει τα εγχώρια δεδομένα.

Μεταρρύθμιση της προστασίας των δεδομένων στην ΕΕ — προς εφαρμογή από τον Μάιο του 2018

Στις 25 Ιανουαρίου 2012, η Επιτροπή εξέδωσε ευρεία νομοθετική δέσμη με σκοπό τη μεταρρύθμιση της νομοθεσίας της ΕΕ σχετικά με την προστασία δεδομένων. Η μεταρρύθμιση αποσκοπεί στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε ολόκληρη την ΕΕ, ενισχύοντας τον έλεγχο των χρηστών επί των δεδομένων που τους αφορούν και περικλύπτοντας το κόστος για τις επιχειρήσεις. Νέοι κανόνες δημοσιεύθηκαν τον Απρίλιο του 2016 και θα τεθούν σε εφαρμογή από τον Μάιο του 2018:

- ✓ Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/EK (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων)

- ✓ Οδηγία (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές για τους σκοπούς της πρόληψης, διερεύνησης, ανίχνευσης ή δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της απόφασης-πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου.

3.2. Η Ελληνική νομοθεσία

Στην Ελλάδα, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ) είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη ανεξάρτητη Αρχή, με αποστολή τη προστασία των δικαιωμάτων της προσωπικότητας και της ιδιωτικής ζωής του ατόμου στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις διατάξεις των Ν. 2472/1997 και 3471/2006.

Η ΑΠΔΠΧ ιδρύθηκε με το νόμο 2472/1997, ο οποίος ενσωματώνει στο ελληνικό δίκαιο την Ευρωπαϊκή Οδηγία 95/46/ΕΚ. Η Οδηγία αυτή θέτει κανόνες για την προστασία των προσωπικών δεδομένων σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επίσης, όσον αφορά την προστασία των προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, η ΑΠΔΠΧ εφαρμόζει τον νόμο 3471/2006 που αντίστοιχα ενσωματώνει στο εθνικό δίκαιο την Ευρωπαϊκή Οδηγία 58/2002.

Σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, ως προσωπικά δεδομένα ορίζεται κάθε πληροφορία που αναφέρεται σε κάποιο φυσικό πρόσωπο και το χαρακτηρίζει από φυσική βιολογική ψυχολογική οικονομική πολιτιστική ή κοινωνική άποψη. Πέρα από τα αυτονόητα προσωπικά στοιχεία που αναφέρεται σε κάποιο φυσικό πρόσωπο (ονοματεπώνυμο διεύθυνση τηλέφωνο φύλλο και λοιπά) προσωπικά δεδομένα ορίζονται και άλλα στοιχεία που σχετίζονται με την ταυτότητά μας όπως το ψευδώνυμο σε μία διαδικτυακή υπηρεσία και ή IP διεύθυνση του υπολογιστή μας από το οποίο είμαστε συνδεδεμένοι στην υπηρεσία αυτή. Επίσης προσωπικά δεδομένα είναι και ευαίσθητα δεδομένα όπως φυλετική ή εθνική προέλευση, πολιτικές θρησκευτικές σεξουαλικές πεποιθήσεις, θέματα υγείας και άλλα.

Σύμφωνα με την αρχή προστασίας δεδομένων (Κώστας Λιμνιώτης, 2014) δικαίωμα του κάθε χρήστη είναι να:

- ενημερώνεται για την ταυτότητα του υπεύθυνου επεξεργασίας και το είδος της επεξεργασίας των προσωπικών του δεδομένων

- γνωρίζει αν τα προσωπικά του δεδομένα έχουν αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας
- προβάλει οποτεδήποτε αντιρρήσεις για την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων

Όσον αφορά τα κοινωνικά δίκτυα, ο νόμος προστασίας δεδομένων:

- Απαγορεύει την ανάρτηση φωτογραφία σε βίντεο τρίτου χωρίς τη συγκατάθεσή του χρήστη
- Απαγορεύει την αυτόματη αναγνώριση του προσώπου μας σε φωτογραφίες μας χωρίς τη συγκατάθεση του χρήστη
- Απαγορεύεται την εγκατάσταση cookies στον υπολογιστή ενός χρήστη (πχ για την προβολή στοχευμένων διαφημίσεων) χωρίς την συγκατάθεσή του
- Δίνει το δικαίωμα να ζητήσει ένας χρήστης τη διαγραφή των δεδομένων του, τα οποία έχουν αναρτήσει άλλοι, εφόσον το επιθυμεί

3.3. Τα κοινωνικά δίκτυα απέναντι στην νομοθεσία

Τα τελευταία χρόνια είναι δεκάδες οι περιπτώσεις όπου διάφορα δημοφιλή κοινωνικά δίκτυα αντιμετωπίζουν δικαστικές μάχες σε διάφορες χώρες, σχετικά με διαφορά περιστατικά παραβίασης της ιδιωτικότητας και της διαχείρισης των προσωπικών δεδομένων των χρηστών από αυτά.

Το 2011, η Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου των ΗΠΑ, διευθέτησε τις υποθέσεις με τη Facebook και τη Google με μια απόφαση που ανέφερε ότι οι εταιρείες θα σέβονταν τις προσωπικές πληροφορίες των χρηστών και θα υπόκεινται σε 20 χρόνια ελέγχων ιδιωτικού απορρήτου.

Ανάλογα με την έκβαση των δικαστικών μαχών υπηρεσίες κοινωνικών δικτύων πολλές φορές αναγκάζονται να τροποποιήσουν τις μεθόδους επεξεργασίας των δεδομένων των χρηστών καθώς και να επικαιροποιήσουν την πολιτική απορρήτου της υπηρεσίας.

Σε άλλες περιπτώσεις οι δικαστικές μάχες καταλήγουν στη δικαίωση των υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης γεγονός που οδηγεί σε “επαναπροσδιορισμό” του όρου ιδιωτικότητα και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων από νομικής άποψης. Πρόσφατα η Facebook δικαιώθηκε σε μία δικαστική μάχη στο Βέλγιο η οποία αφορούσε την κατηγορία για παρακολούθηση της online δραστηριότητας των μελών του δικτύου ακόμα και μετά την αποσύνδεσή τους, κάνοντας χρήση ειδικών cookies τα οποία κατέγραφαν δραστηριότητες ακόμα και μη μελών του κοινωνικό δίκτυου (Gibbs, 2016). Η εταιρεία δικαιολόγησε τη χρήση των συγκεκριμένων cookies

ως ένα μέσο προστασίας των χρηστών από πιθανή περίπτωση παραβίασης των λογαριασμών τους. Πρωτόδικα η Facebook είχε καταδικαστεί και αναγκαστεί στον τερματισμό της χρήσης των συγκεκριμένων cookies, αλλά σε δεύτερο βαθμό δικαιώθηκε λόγω του ότι η ευρωπαϊκή βάση της εταιρείας είναι στο Δουβλίνο και όχι στο Βέλγιο.

Πρόσφατα στις Ηνωμένες Πολιτείες αποτελεί τεράστιο θέμα η απόφασή του τωρινού προέδρου η οποία ουσιαστικά επιτρέπει στους παρόχους υπηρεσιών internet να πουλάνε προσωπικά στοιχεία και πληροφορίες πελατών τους σε διαφημιστικές εταιρείες χωρίς την έγκρισή τους.

ΚΕΦ. 4: Ηθικά θέματα

Βασικό χαρακτηριστικό των κοινωνικών δικτύων είναι ότι απαιτούν από τον χρήστη μετά την εγγραφή του, να δημιουργήσει το προφίλ του. Ως προφίλ χαρακτηρίζεται ένα πλήθος από στοιχεία που καθορίζουν την ταυτότητα του χρήστη, τις ατομικές προτιμήσεις, τις συνήθειες του και τα ενδιαφέροντά του. Το πλήθος των στοιχείων που ζητούνται μεταβάλλεται ανάλογα με την υπηρεσία κοινωνικής δικτύωσης παρόλα αυτά αποτελεί βασικό σημείο όπου καλείται ο χρήστης να προβάλει την ταυτότητά του στην κοινωνία των χρηστών του κάθε δικτύου. Ο σχεδιασμός του προφίλ του κάθε χρήστη είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Συχνά, ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες (Livingstone, Ólafsson, & Staksrud, 2011), ο σχεδιασμός του προφίλ καθοδηγείται συχνά από αυτό που υποθέτουν οι χρήστες ότι οι φίλοι τους θα ενδιαφέρονταν να βλέπουν σε αυτό. Αυτό συχνά έρχεται σε αντίθεση με την παράμετρο της ιδιωτικότητας οποία θα απέτρεπε το χρήστη από την ενημέρωση του προφίλ με στοιχεία που πιθανά θα ήταν καλό να είχαν παραληφθεί.

Ιδιαίτερα το πρόβλημα της αλόγιστης έκθεσης προσωπικών στοιχείων δια μέσω των κοινωνικών δικτύων εντοπίζεται στις μικρές ηλικίες ακόμα και κάτω των δεκατριών ετών όπου τυπικά, αλλά όχι ουσιαστικά, απαγορεύεται η χρήση τους. Όπως αναφέρεται και πιο πάνω, χρήστες μικρών ηλικιών κάνουν χρήση των κοινωνικών δικτύων πολλές φορές δημιουργώντας δημόσια προφίλ, παραθέτοντας τεράστιο αριθμό προσωπικών στοιχείων (ονόματα διευθύνσεις τηλέφωνα φωτογραφίες ή και βίντεο) αγνοώντας τους κινδύνους που μπορεί να προκύψουν από αυτό το γεγονός.

Ταυτόχρονα σε όλο το ηλικιακό φάσμα η ελλιπής γνώση βασικών παραμέτρων και χαρακτηριστικών των ΤΠΕ και η ανύπαρκτη ή εσφαλμένη ενημέρωση για τις καλές πρακτικές των χρηστών του διαδικτύου, δημιουργεί περιστατικά αλόγιστης έκθεσης προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο.

Οι πρακτικές αυτές εκθέτουν τους χρήστες σε διαδικτυακούς κινδύνους όπως παρενόχληση-κυβερνοεκφοβισμό (cyber bullying) ακόμα και εγκλήματα μίσους. Ταυτόχρονα οι χρήστες είναι εκτεθειμένοι σε κινδύνους όπως στοχευμένη έκθεση σε ηλεκτρονικές διαφημίσεις ή και σε προτροπή χρήσης εφαρμογών τζόγου, μηνύματα ανεπιθύμητης αλληλογραφίας (spamming), απόπειρες υποκλοπής ευαίσθητων στοιχείων (αριθμοί πιστωτικών καρτών, κωδικοί e-banking-fishing) κλπ.

4.1. Κάνοντας “φίλους” στα κοινωνικά δίκτυα

Υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ του πραγματικού φίλου και του φίλου σε ένα εικονικό κοινωνικό δίκτυο. Στην πρώτη περίπτωση ο φίλος συνήθως προϋποθέτει μία αρκετά στενή προϋπάρχουσα κοινωνική επαφή παραδείγματος χάρη συμμαθητής συνεργάτης συγγενείς, συμπαίκτης και άλλα. Ο φίλος σε ένα κοινωνικό δίκτυο δεν προϋποθέτει την παραπάνω παράμετρο. Έτσι σε ένα κοινωνικό δίκτυο δημιουργούνται “φιλίες” με άτομα που πιθανά υπάρχει ελάχιστη ή και καθόλου κοινωνική επαφή έξω από το διαδίκτυο.

Έτσι παρατηρείται έντονα το φαινόμενο μεταξύ των χρηστών των κοινωνικών δικτύων ειδικά στις νεαρότερες ηλικίες, του τεράστιου αριθμού των φίλων εντός του εικονικού κοινωνικού δικτύου, ως μια ένδειξη κοινωνικής ελκυστικότητας από μέρους του χρήστη. Αυτό έχει ως συνέπεια την έκθεση των προσωπικών δεδομένων του χρήστη σε άτομα ουσιαστικά ξένα προς αυτόν. Η Έρευνα του Eu kids online το 2011 (Livingstone, Ólafsson, & Staksrud, 2011) δείχνει για παράδειγμα ότι 38% των χρηστών με ηλικία 9 μέχρι 16 ετών έχει περισσότερες από 100 ως “φίλους”.

Αν και η υπερβολική προσθήκη “φίλων” σε ένα κοινωνικό δίκτυο μπορεί να δημιουργήσει απρόβλεπτες καταστάσεις, σε συνδυασμό με την παραμέληση ρυθμίσεων ιδιωτικότητας της κάθε υπηρεσίας, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός της ύπαρξης σύνδεσης μεταξύ της κοινωνικής δικτύωσης και της κοινωνικής προσαρμογής ενός ατόμου-χρήστη. Ο βαθμός της σύνδεσης αυτής παρόλα αυτά εξαρτάται από διάφορους παράγοντες που έχουν να κάνουν με την ηλικία, τον προσωπικό χαρακτήρα και τις δεξιότητες του κάθε χρήστη. Σύμφωνα με αμερικάνικη έρευνα (Hampton, Goulet, Rainie, & Purcell, 2011), δεν επαληθεύονται οι ισχυρισμοί ότι οι χρήστες των κοινωνικών δικτύων είναι λιγότερο κοινωνικοί στον πραγματικό κόσμο, και ότι όντας απομονωμένοι έχουν λιγότερες κοινωνικές εμπειρίες. Η έρευνα έδειξε ότι οι άνθρωποι με ενεργή κοινωνική παρουσία (και μόρφωση) κάνουν χρήση συγκεκριμένων κοινωνικών δικτύων όπως το LinkedIn και το Twitter. Τέλος η έρευνα έδειξε επίσης ότι η συχνή χρήση του Facebook συνδέεται και με στενούς φιλικούς δεσμούς εκτός διαδικτύου, δηλαδή ότι το Facebook ουσιαστικά δρα βοηθητικά ενισχύει τις πραγματικές φιλικές σχέσεις. Μπορεί τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας να είναι ενθαρρυντικά αλλά θα πρέπει να συνδυαστούν με το γεγονός ότι οι μικρές ηλικίες δεν έχουν την απαραίτητη κοινωνική εμπειρία και ικανότητα ώστε να διαχειριστούν παράλληλα τα δύο είδη κοινωνικών σχέσεων (μέσα και έξω από το διαδίκτυο), όπως επίσης και να διαχειριστούν σωστά μέσα στα πλαίσια αυτά, τα προσωπικά τους δεδομένα.

4.2. Καλές πρακτικές χρήσης των κοινωνικών δικτύων

Από τα προηγούμενα συμπεραίνουμε ότι είναι πολύ σημαντικό οι χρήστες των κοινωνικών δικτύων πριν την ενεργή συμμετοχή τους σε τέτοιες υπηρεσίες να γνωρίζουν τους κινδύνους και τις παραμέτρους που πρέπει να λαμβάνουν υπόψη για μία ασφαλή χρήση. Και εδώ σημαντικό ρόλο παίζει το σχολείο αλλά και η οικογένεια η οποία θα πρέπει από μικρές ηλικίες να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στο κατά πόσο οι χρήστες τέτοιων δικτύων από μικρές ηλικίες ετών, εκτίθενται σε διαφόρων ειδών κινδύνους λόγω μη επαρκούς κατάρτισης τους, σε θέματα προστασίας της ιδιωτικότητας.

Είναι απαραίτητο οποιοσδήποτε ηλικίας χρήστης ενός κοινωνικού δικτύου να γνωρίζει και να εφαρμόζει κανόνες προστασίας της ιδιωτικότητας σε όλες τις δραστηριότητές του μέσα σε αυτό. Από τη δημιουργία του προφίλ, τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας του και τη συμπλήρωση ατομικών στοιχείων, την αποδοχή νέων φίλων και τις ρυθμίσεις κατηγοριοποίησης αυτών, μέχρι τις αναρτήσεις κειμένων φωτογραφιών βίντεο και οτιδήποτε άλλου ψηφιακού υλικού μέσα σε αυτό.

Οι χρήστες πρέπει να συνειδητοποιούν ότι οτιδήποτε ανεβαίνει σε ένα κοινωνικό δίκτυο δυνητικά μπορεί να είναι προσβάσιμο από οποιοδήποτε σημείο του κόσμου και οποιοδήποτε άτομο, ακόμα και αν αυτό διαγραφεί από τον ίδιο σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα.

Συμπέρασμα

Από τα παραπάνω προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι το θέμα της προστασίας και διαφύλαξης της ιδιωτικότητας για τον σύγχρονο πολίτη είναι ένα πολύπλευρο και σύνθετο πρόβλημα το οποίο συνεχώς να περιπλέκεται, μία που εμπλέκονται τεχνολογίες οι οποίες συνεχώς εξελίσσονται και δημιουργούν νέα δεδομένα. Ταυτόχρονα είναι προφανές ότι το οικονομικό συμφέρον επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων των χρηστών από τις εταιρείες όπως επίσης και η παρακολούθηση της δραστηριότητας των χρηστών από διάφορες κρατικές υπηρεσίες για λόγους “προστασίας του δημοσίου συμφέροντος” αντιμετωπίζονται δύσκολα και μόνο με συντονισμένες ενέργειες από τους απλούς χρήστες. Το σίγουρο είναι όμως ότι θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην κατά το δυνατόν μεγαλύτερη εξασφάλιση της ιδιωτικότητας του κάθε πολίτη από τον ίδιο ως άτομο αλλά και ως μέλος ενός κοινωνικού συνόλου. Είμαστε πολίτες ενός «παγκόσμιου χωριού» στο οποίο στο οποίο διαμορφώνονται συνεχώς νέα δεδομένα, στα οποία πρέπει να ανταποκριθούμε έτσι ώστε να διατηρήσουμε κάποια θεμελιώδη δικαιώματα, όπως την προστασία των προσωπικών μας δεδομένων. Αυτό όμως προϋποθέτει συντονισμένες δράσεις οι οποίες θα αντιμετωπίζουν συνολικά το πρόβλημα και στις τρεις εκφάνσεις του, νομική, τεχνική αλλά και ηθική.

Αναφορές

- Digital Single Market. (2016, Μάιος 20). *Europe's Digital Progress Report*. European Commission. Ανάκτηση από <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/europes-digital-progress-report-2016>
- Gibbs, S. (2016). Facebook wins appeal against Belgian privacy watchdog over tracking. *Guardian*. Ανάκτηση από <https://www.theguardian.com/technology/2016/jun/30/facebook-wins-appeal-against-belgian-privacy-watchdog-over-tracking>
- Hampton, K., Goulet, L., Rainie, L., & Purcell, K. (2011). *Social networking sites and our lives. How people's trust, personal relationships, and civic and political involvement are connected to their use of social networking sites and other technologies*. Pew Internet & American Life Research Center .
- Livingstone, S., Ólafsson, K., & Staksrud, E. (2011). *Social networking, age and privacy*. Ανάκτηση από EU Kids Online: <http://www.eukidsonline.net/>
- Milt, K. (2017). *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. Ανάκτηση από http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.12.8.html
- Obar, J., & Wildman, S. (2015). Social media definition and the governance challenge: An introduction to the special issue. *Telecommunications policy*, σσ. 745-750.
- Use of Internet Services by Citizens in the EU*. (2017, Απρίλιος 27). Ανάκτηση από Ευρωπαϊκή Επιτροπή: ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?action=display&doc_id=15810
- www.statista.com. (2017, Απρίλιος 28). *Leading global social networks 2016 | Statistic*. Ανάκτηση από www.statista.com: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>
- Γκριτζαλης, Σ., Λαμπρινουδάκης, Κ., Κάτσικας, Σ., & Μήτρου, Λ. (2010). *Προστασία της Ιδιωτικότητας & Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών: Τεχνικά και Νομικά Θέματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπασωτηρίου.

Εργαστήριο Ηλεκτρονικού Επιχειρείν. (2014). Έρευνα Κοινωνικής Δικτύωσης 2013-2014. Αθήνα: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ανάκτηση από ELTRUN: <https://www.eltrun.gr/survey-2013/>

Κώστας Λιμνιώτης, Π. Ε. (2014). *saferinternet.gr*. Ανάκτηση από http://blogs.sch.gr/webinarspe1920/files/2014/01/15_Webinar_Limniotis.pdf

Μανδραβέλλης, Β. (2017). Καθημερινή και απαραίτητη η χρήση των social media από τους Έλληνες. *Καθημερινή*.